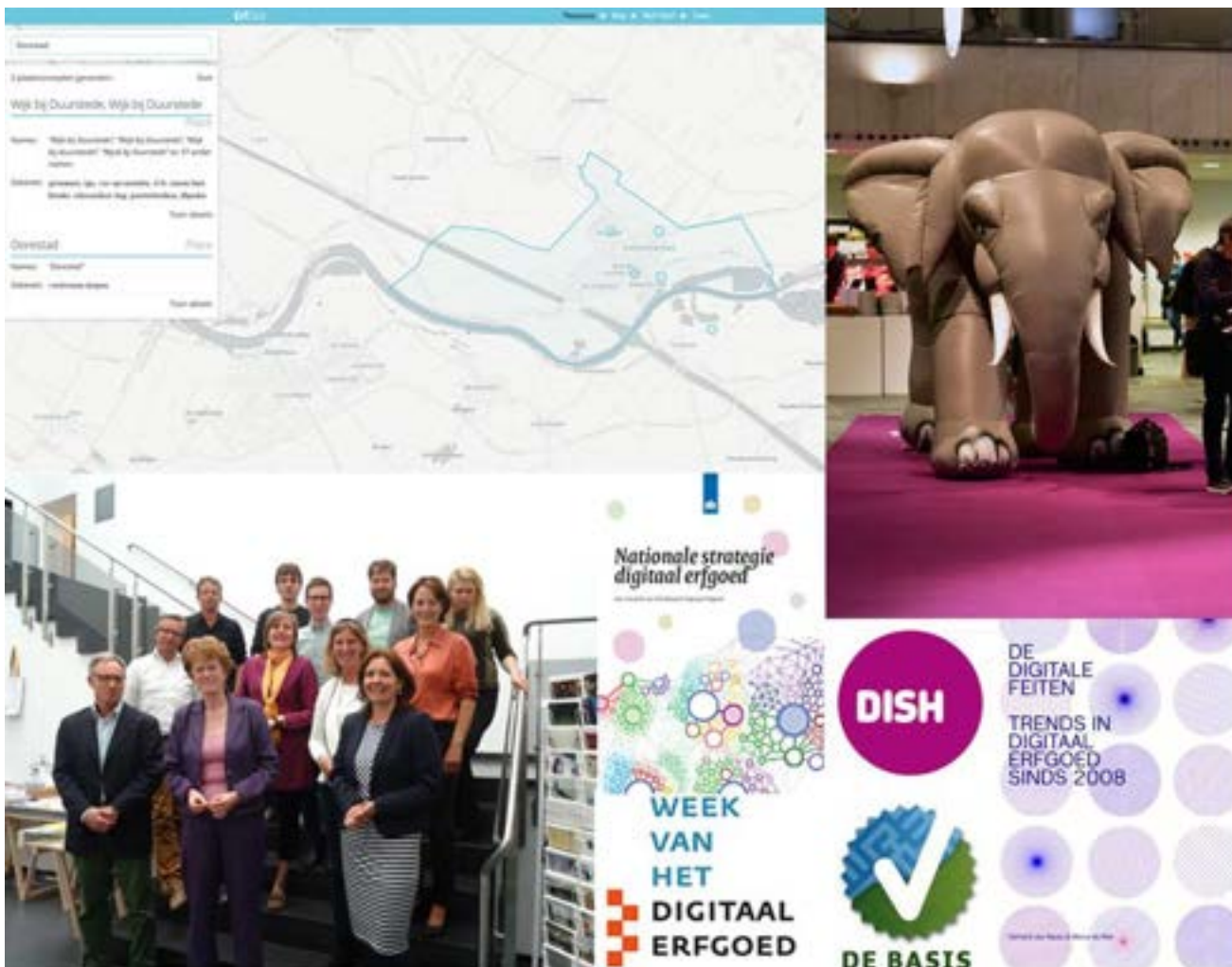

Stichting Digitaal Erfgoed Nederland (DEN)

Jaarverslag 2015

31 maart 2016 – Stichting DEN

Inhoud

Voorwoord	3
1. Jaarrekening 2015	4
Balans per 31 december 2015	4
Toelichting op de balans en de functionele exploitatierekening 2015	7
2. Bestuursverslag 2015	9
2.1 Het belang van digitaal erfgoed uitdragen	9
2.2 Monitor van Nederlandse digitaliseringsactiviteiten	13
2.3 Diensten en advies	16
2.4 Communicatie	21
3. Organisatie en financiële positie	22
4. Prestatieverantwoording 2015	25
5. Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	26
6. Verklaring Raad van Toezicht	28
7. Contactgegevens DEN	29

Voorwoord

Dit is de publieke versie van het jaarverslag van Stichting Digitaal Erfgoed Nederland (DEN) over 2015.

De belangrijkste resultaten van DEN in 2015:

- De afronding van het project Erfgoed & Locatie
- Een succesvolle vierde editie van de conferentie Digital Strategies for Heritage
- Gehele vernieuwing van DE BASIS voor de vervaardiging van audio en van video
- Derde ENUMERATE rapportage over de stand van zaken van digitaal erfgoed in Europa
- Een goed gewaardeerde tweede editie van het Managementprogramma Digitaal Erfgoed
- Coördinatie van het werkprogramma van het Netwerk Digitaal Erfgoed
- Goedbezochte Open Erfgoed Koffies
- Het perspectief om een positie te verkrijgen in de culturele basisinfrastructuur voor de periode 2017-2020

2015 was het derde jaar van de beleidsperiode 2013-2016. In deze beleidsperiode is DEN een zogeheten bovensectorale ondersteunende instelling in de culturele basisinfrastructuur (BIS). Het was opnieuw een productief jaar voor DEN, waarin de prestatieafspraken niet alleen ruimschoots zijn gehaald, maar ook nog een groei hebben laten zien ten opzichte van de vorige jaarrapportage.

De missie van DEN

De missie van DEN in 2015 luidde als volgt: "Stichting Digitaal Erfgoed Nederland (DEN) is het Nederlandse kenniscentrum voor digitaal cultureel erfgoed. DEN vergroot de duurzame beschikbaarheid van digitaal cultureel erfgoed ten behoeve van de kennissamenleving. DEN bevordert samenwerking van erfgoedinstellingen in digitale infrastructuren en legt daarbij de nadruk op efficiëntie, waardecreatie en vraaggerichtheid. "

Indeling van het jaarverslag 2015

Dit jaarverslag bevat de volgende onderdelen, conform het *Handboek verantwoording cultuursubsidies instellingen 2013-2016*:

1. De jaarrekening 2015 met de balans, de exploitatierekening en het prestatieoverzicht;
2. Het bestuursverslag, inclusief kwalitatieve en kwantitatieve toelichtingen op bereikte doelen, de jaarrekening en de organisatie;
3. Accountantsproducten (Controleverklaring bij de jaarrekening en het rapport van feitelijke bevindingen bij de prestatieverantwoording).

Het jaarverslag van de Stichting DEN is op 22 maart 2016 goedgekeurd door de Raad van Toezicht.

Namens de Stichting Digitaal Erfgoed Nederland,

Drs. Marco de Niet, directeur
31 maart 2016

1. Jaarrekening 2015

Alle bedragen in de jaarrekening worden vermeld in hele euro's. Het boekjaar 2015 is afgesloten met een positief saldo van EUR 116.807. Dit positieve resultaat komt voort uit extra verworven projectmiddelen en niet-volledige vervanging van de inzet van vast personeel voor de projecten. Het positieve resultaat komt deels ten gunste van de Bestemmingsreserve OCW en deels ten gunste van de algemene reserve. De resultaatsbestemming is reeds verwerkt in de cijfers. Voor een toelichting op de financiële positie van Stichting DEN, zie hoofdstuk 3.

Balans per 31 december 2015

(na resultaatsbestemming)

ACTIVA	31-dec-15	31-dec-14
Vaste activa		
II. Materiële vaste activa	10.495	8.720
	10.495	8.720
Vlottende activa		
II. Vorderingen	64.729	41.334
IV. Liquide middelen	940.330	1.212.293
	1.005.059	1.253.627
Totale activa	1.015.554	1.262.347
PASSIVA	31-dec-15	31-dec-14
Eigen vermogen		
I. Algemene reserve	412.621	330.484
II. Bestemmingsreserve OCW	117.169	117.169
III. Bestemmingsfonds OCW	66.037	31.367
	595.827	479.020
Voorzieningen		
Toekomstscenario DEN	30.291	30.291
	30.291	30.291
Kortlopende schulden		
Kortlopende schulden	389.436	753.036
	389.436	753.036
Totale passiva	1.015.554	1.262.347

Functionele exploitatierekening 2015

BATEN	realisatie 2015	begroting 2015*	realisatie 2014
Opbrengsten			
Indirecte opbrengsten	64.620	0	60.282
Sponsorinkomsten	15.100	0	0
	79.720	0	60.282
Bijdragen			
Subsidie ministerie OCW	584.046	580.000	583.246
Projectopbrengsten	1.303.924	150.000	837.404
	1.887.970	730.000	1.420.650
Totale baten	1.967.690	730.000	1.480.932
LASTEN			
Beheerslasten personeel	139.778	130.000	130.989
Beheerslasten materieel	83.476	86.000	90.037
Totale beheerslasten	223.254	216.000	221.026
Activiteitenlasten personeel	686.193	319.000	887.649
Activiteitenlasten materieel	956.000	200.000	326.332
Totale activiteitenlasten	1.642.193	519.000	1.213.981
Totale lasten	1.865.447	735.000	1.435.007
Saldo uit gewone bedrijfsuitoefening	102.243	-5.000	45.925
Saldo rentebaten/-lasten	5.015	5.000	9.310
Saldo bijzondere baten/lasten	9.549	0	-2.875
Exploitatieresultaat	116.807	0	52.360
Verwerking van exploitatiesaldo 2015			
Ten gunste van Algemene reserve	82.137	0	31.739
Ten gunste van Bestemmingsfonds OCW 2013-2016	34.670	0	20.621
	116.807	0	52.360

In de balans is de resultaatsbestemming reeds verwerkt.

* gewijzigde opstelling begroting 2015 vanwege vergelijkingsdoeleinden wegens gewijzigde verdeling beheers- en activiteitenlasten personeel [conform brief OCW 678811 d.d. 25-11-2014].

Kasstroomoverzicht

1. kasstroom uit operationele activiteiten

	2015	2014
Exploitatiesaldo	116.807	52.360
aanpassen voor:		
afschrijvingen materiële vaste activa	5.387	5.601

Bruto kasstroom uit operationele activiteiten

	122.194	57.961
Mutatie vorderingen	-23.395	3.298
Mutatie kortlopende schulden	-363.600	136.122

Netto kasstroom uit operationele activiteiten

	-264.801	197.381
--	-----------------	----------------

2. kasstroom uit investeringsactiviteiten

Investeringen in materiële vaste activa	-7.162	-1.348
---	--------	--------

Kasstroom uit

investeringsactiviteiten	-7.162	-1.348
--------------------------	---------------	---------------

Mutatie liquide middelen (1+2)	-271.963	196.033
--------------------------------	----------	---------

Liquide middelen einde boekjaar	940.330	1.212.293
---------------------------------	---------	-----------

Liquide middelen begin boekjaar	1.212.293	1.016.260
---------------------------------	-----------	-----------

Mutatie liquide middelen	-271.963	196.033
--------------------------	----------	---------

Toelichting op de balans per 31 december 2015 en de functionele exploitatierekening 2015

Algemeen

Bij de verslaglegging is de Richtlijn voor de Jaarverslaggeving RJ640 toegepast zoals die geldt voor organisaties zonder winstoogmerk, evenals het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen.

Subsidiebepalingen

De stichting volgt voor de toerekening van baten en lasten aan de subsidiejaren de subsidiebepalingen van de subsidiegevers. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap hanteert de Regeling op het specifiek cultuurbeleid, de Wet op het specifiek cultuurbeleid en het Besluit op het specifiek cultuurbeleid.

Algemene waarderingsgrondslag

Activa en verplichtingen worden in het algemeen gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs of de actuele waarde. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans, de exploitatierekening en het kasstroomoverzicht zijn referenties opgenomen. Met deze referenties wordt verwezen naar de toelichting.

Continuïteit

De in de onderhavige jaarrekening gehanteerde grondslagen van waardering en resultaatbepaling zijn gebaseerd op de veronderstelling van continuïteit van de stichting.

Toelichting op het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. Ontvangsten en uitgaven uit hoofde van interest zijn opgenomen onder de kasstroom uit operationele activiteiten.

Waarderingsgrondslagen voor de balans

Materiële vaste activa

De investeringen in materiële vaste activa worden gewaardeerd op aanschafwaarde, verminderd met lineair berekende afschrijvingen. In het jaar van aanschaf wordt naar tijdsgelang afgeschreven. Het afschrijvingspercentage varieert bij apparatuur van 33 1/3 tot 100% en bij overige materiële vaste activa van 20 tot 100%. Bij apparatuur aangeschaft voor het project Erfgoed en Locatie wordt een afschrijvingstermijn van vijf jaar gehanteerd.

Vorderingen

De vorderingen worden opgenomen tegen nominale waarde onder aftrek van de noodzakelijk geachte voorzieningen voor het risico van oninbaarheid.

Liquide middelen

De liquide middelen staan, voor zover niet anders vermeld, ter vrije beschikking.

Voorzieningen

Voorzieningen worden gevormd voor verplichtingen en risico's die samenhangen met de activiteiten van de stichting en waarvan de omvang niet exact is vast te stellen.

Kortlopende schulden

De kortlopende schulden hebben een verwachte looptijd van maximaal een jaar.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

Het exploitatieresultaat wordt bepaald als het verschil tussen ontvangen subsidies, overige opbrengsten en overige bijdragen en alle aan het boekjaar toe te rekenen kosten. De opbrengsten worden verantwoord in het jaar waarin de diensten zijn verricht, respectievelijk het jaar waarop de opbrengsten betrekking hebben. De kosten worden bepaald met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde waarderingsgrondslagen.

Afschrijvingen materiële vaste activa

De afschrijvingen zijn gerelateerd aan de aanschafwaarde van de desbetreffende activa. In het jaar van aanschaf wordt naar tijdsgelang afgeschreven.

Buitengewone baten en lasten

Buitengewone baten en lasten vloeien voort uit handelingen en gebeurtenissen die zich onderscheiden van de normale bedrijfsactiviteiten en derhalve incidenteel van aard zijn.

Pensioenregeling

Bij stichting DEN is sprake van een bij pensioenfonds ABP ondergebrachte toegezegde pensioenregeling. Verwerking in de jaarrekening van stichting DEN vindt plaats als toegezegde bijdrageregeling omdat Stichting DEN geen verplichting heeft om aanvullende bijdragen te voldoen, anders dan hogere toekomstige premies indien sprake is van een tekort bij het bedrijfstakpensioenfonds.

Wet Normering Topinkomens

Op basis van de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen in de publieke en semipublieke sector (WNT) worden de volgende gegevens vermeld.

Directie

De beloning van de algemeen directeur, de heer drs. M.C. de Niet, voor het jaar 2015 bedraagt € 84.320 (inclusief € 5.356 vakantiegeld en € 5.577 eindejaarsuitkering). Voor de beloningen betaalbaar op termijn zijn in 2015 het werkgeversaandeel van premies pensioenregelingen € 11.321 betaald voor de functie van algemeen directeur. Het betreft een dienstverband van 0,9 fte en heeft betrekking op de periode 1 januari t/m 31 december 2015.

Leden Raad van Toezicht

De leden van de Raad van Toezicht hebben in het jaar 2015 geen beloning ontvangen.

2. Bestuursverslag 2015

Als het nationale kenniscentrum voor digitaal erfgoed hanteert DEN een integrale aanpak van kwaliteitszorg en kennisdeling. Dit houdt in dat het gehele proces van digitalisering en digitale dienstverlening volgens een kwaliteitscyclus door DEN wordt gedocumenteerd, inzichtelijk gemaakt en uitgedragen: van beleid en planmatige aanpak tot uitvoering en evaluatie. Door deze aanpak ondersteunt DEN erfgoedinstellingen bij hun continue streven naar innovatie en kwaliteitsverbetering in hun digitale activiteiten.

Uitgaande van deze integrale aanpak heeft DEN in 2015 invulling gegeven aan de volgende drie hoofdtaken, zoals vastgelegd in het Beleidsplan 2013-2016:

- Het belang van digitaal erfgoed uitdragen;
- Monitor van Nederlandse digitaliseringsactiviteiten;
- Diensten en advies.

De activiteiten uit 2015 en de resultaten die daarmee behaald zijn, worden in de paragrafen hieronder langs de lijnen van deze hoofdtaken nader toegelicht.

2.1 Het belang van digitaal erfgoed uitdragen

In deze hoofdtak wordt de nadruk gelegd op de strategische waarde van digitaal erfgoed voor erfgoedinstellingen, voor hun belangrijkste gebruikersgroepen en voor beleidsmakers. Informatieverwerving via digitale media is, zeker voor de jongere generaties, de norm geworden. Dit biedt kansen voor vernieuwing en intensivering van gebruik van cultureel erfgoedcollecties, maar strategische keuzes zijn nodig om die kansen te verzilveren. Dit speelt op lokaal, regionaal, nationaal en internationaal niveau. DEN draagt op al deze niveaus actief bij aan strategieontwikkeling en versterking van samenwerking ten behoeve van de digitale dienstverlening. DEN treedt hierbij op als kennismakelaar tussen de afzonderlijke erfgoed domeinen en tussen het brede erfgoedveld, aanpalende sectoren en beleidsmakers.

a) DE BASIS

DE BASIS is een selectie van gedocumenteerde standaarden en andere kwaliteitsinstrumenten die als minimale kwaliteitseisen gelden voor digitale dienstverlening door erfgoedinstellingen. Aangezien DEN geen normstellend instituut is, maar werkt op basis van zelfregulering (met 'pas toe of leg uit' als uitgangspunt), geldt DE BASIS als een advies: als je als erfgoedinstelling op verantwoorde en duurzame wijze wilt digitaliseren en je collecties online wilt delen, is het verstandig DE BASIS te volgen¹.

In 2015 is DE BASIS voor vervaardiging van audio en video grondig herzien². Hierbij is nauw samengewerkt met de Vlaamse zusterorganisatie PACKED. Zoals in alle onderdelen van DE BASIS is met een representatieve selectie van experts uit Nederland en Vlaanderen overlegd over de opzet en uiteindelijke tekst. Was er oorspronkelijk één tekst voor audio en video – in de nieuwe opzet is er uit om reden van lengte en overzichtelijkheid gekozen om audio en video op te splitsen in twee separate onderdelen van DE BASIS. Omdat audio- en met name video-dragers erg kwetsbaar zijn is er, anders dan in andere onderdelen van DE BASIS, gekozen voor hoogwaardige kwaliteitseisen: de digitalisering is veelal slechts één keer mogelijk en het origineel moet door de digitale kopie kunnen worden vervangen.

¹ <http://www.den.nl/debasis>

² <http://www.den.nl/pagina/518/de-basis-voor-vervaardiging-van-audio/> en <http://www.den.nl/pagina/519/de-basis-voor-vervaardiging-van-video/>

Verder is in 2015 DE BASIS voor auteursrechtenbeheer definitief vastgesteld. Hierin is gedocumenteerd wat een instelling minimaal moet doen om de auteursrechten ten behoeve van digitale dienstverlening goed te regelen. In samenwerking met Europeana is een Engelstalige versie gemaakt van dit onderdeel van DE BASIS.

b) Netwerk Digitaal Erfgoed

Op 9 maart 2015 is door een consortium van erfgoedinstellingen onder regie van het ministerie van OCW de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed gepresenteerd. DEN is nauw betrokken geweest bij het opstellen van deze strategie, die inzet op de ontwikkeling en implementatie van nationale gemeenschappelijke voorzieningen voor digitaal erfgoed. Dit consortium, het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE), bestaat uit instellingen met landelijke taken ('knooppunten'), te weten Beeld & Geluid, de Koninklijke Bibliotheek, de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, het Nationaal Archief en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, aangevuld met DEN als kennispartner en INNL, het landelijk internetplatform voor cultureel erfgoed. Concreet betekent dit dat DEN lid is van de NDE-stuurgroep en de NDE-kerngroep, die beide onder voorzitterschap staan van OCW, en dat DEN als adviseur in het NDE optreedt.

De Nationale Strategie Digitaal Erfgoed zet in op ontwikkeling van nationale voorzieningen op drie niveaus: zichtbaarheid, bruikbaarheid en houdbaarheid van digitaal erfgoed. Hiervoor is een werkprogramma ontwikkeld waarvoor op jaarbasis 1,2 m€ beschikbaar is. Elk van de drie niveaus heeft een eigen coördinator en twee van de drie coördinatoren zijn in 2015, op basis van additionele financiering vanuit het NDE-budget, bij DEN aangesteld (de coördinator voor Houdbaar is Marcel Ras van de NCDD). In 2015 hebben de coördinatoren werkplannen ontwikkeld om nationale voorzieningen te ontwikkelen. De NDE-coördinatoren hebben ook een 'tournee' gehouden door Nederland om zo veel mogelijk erfgoedinstellingen bij het werk van het NDE te betrekken.

Naast deze algemene NDE-activiteiten, is DEN ook betrokken bij enkele specifieke NDE-projecten, deels op basis van additionele financiering. Deze jaarrapportage dient tevens als verantwoording voor de subsidie die DEN van het ministerie van OCW heeft ontvangen voor deze deelprojecten:

Project 1: Kwaliteitszorg Erfgoedsoftware (OCW brief 26-11-2013, referentie 562301)

Dit project, waarvoor OCW een subsidie van in totaal € 160.000 heeft verleend, bestond uit twee onderdelen:

i. Keurmerk Erfgoed Digitaal

Dit project liep van begin 2014 tot maart 2015. De oorspronkelijke insteek was een keurmerk voor erfgoedsoftware te ontwikkelen (en dan met name collectieregistratiesoftware). Na een grondig (markt)onderzoek bleek de behoefte aan een keurmerk niet erg groot te zijn en werd met name duidelijk dat de focus op software alleen onvoldoende resultaat zou bereiken³. De implementatie van de software en de lokale situatie werden minstens zo belangrijk geacht. Ook werd al snel duidelijk dat de ontwikkeling van een keurmerk niet zou kunnen worden gerealiseerd in de relatief korte projectduur. Uit verder onderzoek naar andere keurmerken bleek dat de ontwikkeling van een keurmerk vraagt om een meerjarenperspectief⁴.

Er is daarom met goedkeuring van OCW (zie brief d.d. 3-10-2014, kenmerk 675256) en de projectraad van advies besloten het project om te buigen naar een zelftest waarmee erfgoedinstellingen de eigen informatiehuishouding kunnen toetsen. De naam van het project werd gewijzigd in *Toetsingsmodel informatiehuishouding erfgoedinstellingen*. Als voorbeeld gold daarbij het eerder door DEN en PACKED ontwikkelde Scoremodel digitale duurzaamheid. Evenals het Scoremodel is het Toetsingsmodel opgezet als online webtool waarbij de gebruiker een aantal

³ http://www.den.nl/art/uploads/files/DEF_10-07-14_Verslag%20Marktverkenning.pdf

⁴ http://www.den.nl/art/uploads/files/DEF_10-07-14_Verslag%20onderzoek%20werking%20keurmerken.pdf

secties van vragen moet doorlopen om daarna een eindrapport en actieplan gepresenteerd te krijgen⁵.

De toetsingscriteria in het Toetsingsmodel zijn ingedeeld naar de drie lagen van het NDE-programma: zichtbaar, bruikbaar en houdbaar. Het biedt instellingen een indicatie van alles wat er nog moet gebeuren om tot een optimale situatie te komen. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de suggesties ter verbetering ("wat te doen"). Idealiter kan de uitkomst van het Toetsingsmodel daarmee fungeren als de basis voor nieuw informatiebeleid.

ii. Erfgoedsoftwaremakelaar

Het andere onderdeel van deze aanvraag betreft de erfgoedsoftwaremakelaar. Samen met het Meertens Instituut (als vertegenwoordiger van CLICK//Erfgoed) heeft DEN in 2013 het initiatief genomen tot de aanstelling van deze nieuwe functie. De makelaar legt actief verbindingen tussen de ontwikkeling van software voor digitaal erfgoed en de doorontwikkeling en exploitatie daarvan door leveranciers op langere termijn. Hij brengt vraag en aanbod rond digitale tools en diensten bij elkaar en bemiddelt tussen softwareleveranciers, instellingen en onderzoekers.

Mid-2015 zijn de werkzaamheden van de erfgoedsoftwaremakelaar afgerond. In het laatste half jaar van het project heeft de erfgoedsoftwaremakelaar zich vooral toegelegd op het betrekken van erfgoedsoftwareleveranciers bij het Netwerk Digitaal Erfgoed. Zo heeft de makelaar in de Week van het Digitaal Erfgoed een discussietafel met erfgoedsoftwareleveranciers voorbereid en geleid. Deze bijeenkomst gold als start van regulier overleg tussen erfgoedsoftwaremakelaars over de nationale digitale infrastructuur. Een dergelijk overleg bestond nog niet en dat zoveel ICT-leveranciers er actief aan meewerken is zonder meer uniek.

Softwareleveranciers partners van het Netwerk Digitaal Erfgoed

De erfgoedsoftwaremakelaar heeft ook vooronderzoek gedaan naar de realisering van een landelijke service voor persistent identifiers. Dit onderzoek heeft een vervolg gekregen in een project in het Netwerk Digitaal Erfgoed met DataCite Netherlands (Technische Universiteit Delft), Instituut voor Beeld en Geluid, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Erfgoed Leiden en Omstreken als partners. De makelaar heeft actief deelgenomen aan het landelijke aggregatoren-overleg en maakte onderdeel uit van het kernteam van CLICKNL-Cultural Heritage. Na afloop van het project is de erfgoedsoftwaremakelaar in dienst getreden bij DEN als coördinator van het

⁵ <http://toetsingsmodel.nl/>

werkpakket Bruikbaar in het Netwerk Digitaal Erfgoed. In die hoedanigheid zal hij activiteiten van de erfgoedsoftwaremakelaar continueren.

De activiteiten van de makelaar hebben enkele belangrijke lessen opgeleverd. Zo is gebleken dat de makelaarsfunctie alleen werkt als deze al bij de start van de ontwikkeling van nieuwe softwaretools meedenkt over doorontwikkeling, generieke toepassing en duurzame exploitatie. Veel erfgoedinstellingen willen hun digitaal erfgoed bruikbaar maken en onderling verbinden. De automatiseringswensen op dit vlak komen grotendeels overeen en ICT-oplossingen kunnen grotendeels gedeeld worden. Hierdoor blijft meer ruimte over voor de specifieke wensen die vaak aan de publiekscant van instellingen verbonden zijn.

Project 2. CCDD-project Born digital workflows (Brief 18-04-2014, referentie 620588)

De Culturele Coalitie Digitale Duurzaamheid (CCDD) heeft, met DEN als penvoerder, in 2014 onderzoek gedaan naar de stand van zaken rond de duurzame toegankelijkheid van *born digital* erfgoed binnen de culturele sector. Het onderzoek inventariseerde en toetste de verschillende werkwijzen voor duurzaam behoud en toegankelijkheid van *born digital* cultureel erfgoed. Daarbij werd specifiek gekeken naar de domeinen kunst, film, fotografie en architectuur. Dit project is grotendeels in 2014 uitgevoerd, in 2015 hebben nog enkele communicatieactiviteiten plaatsgevonden. Om die reden is door OCW toestemming verleend de einddatum van het project te stellen op 1 maart 2015 (brief d.d. 09-12-2014, kenmerk 700568).

In 2015 heeft het project drie resultaten opgeleverd:

- de brochure *Born digital cultureel erfgoed is bedreigd erfgoed. Op weg naar een generieke workflow voor born digital erfgoed binnen de domeinen kunst, film, fotografie en architectuur*⁶
- het volledige eindrapport⁷
- een studiedag over born-digital cultureel erfgoed, door de CCDD georganiseerd samen met de Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid en de sectie SIMIN van de Museumvereniging.

Project 3. Pilot ICT-architectuur (Brief 22-04-2015, ref. 747431)

In 2015 heeft DEN een aanvraag bij OCW ingediend voor de financiering van enkele NDE-gerelateerde activiteiten in 2015 en 2016. Het betreft de coördinatie van de werkpakketten Zichtbaarheid en Bruikbaarheid en de uitvoering van een Pilot ICT-architectuur. De werkzaamheden van de twee NDE-coördinatoren worden hieronder verantwoord aan de hand van de prestatieindicatoren. De inhoudelijke verantwoording van hun werkzaamheden zal plaatsvinden in het jaarverslag van DEN over 2016, conform de beschikking. De Pilot ICT-architectuur is wel in 2015 afgerond, en wordt hier inhoudelijk verantwoord.

De Nationale Strategie Digitaal Erfgoed streeft naar de realisatie van een nationale voorzieningen voor digitaal erfgoed op basis van drie logische lagen (Zichtbaar, Bruikbaar en Houdbaar). Om dit mogelijk te maken, dienen de deelnemende instellingen hun digitale (technische) infrastructuren op elkaar aan te sluiten. In NDE-verband is besloten om in de vorm van een pilot-project te bestuderen of een referentiearchitectuur ontwikkeld kan worden die de afspraken bevat die nodig zijn om een samenhangende architectuur te gebruiken en in ketens te kunnen samenwerken. De projectleider voor deze pilot is in 2015 aangesteld bij DEN. In nauwe samenwerking met de directie Kennis van het ministerie van OCW en vertegenwoordigers van de NDE-knooppunten heeft DEN een eerste versie ontwikkeld van DERA: Digitaal Erfgoed Referentiearchitectuur. De DERA gaat uit van het gebruikersperspectief en vertaalt de elementaire zoekmogelijkheden 'wie', 'wat', 'waar' en 'wanneer' naar ontwerpeisen voor zoeksystemen met digitaal erfgoed. Eind 2015 is de eerste versie van de DERA binnen het NDE verspreid. Na goedkeuring ervan door de NDE-stuurgroep zal de DERA in 2016 gepubliceerd worden. Ook heeft DEN een kennisdossier ontwikkeld dat tegelijk met de publicatie van de DERA in 2016 online beschikbaar zal komen.

⁶ http://www.den.nl/art/uploads/files/Publicaties/Born_Digital_erfgoed_is_bedreigd_erfgoed.pdf

⁷ http://ncdd.nl/site/wp-content/uploads/2015/10/CCDD-BornDigitalOnderzoek-def_2015.pdf

c) Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed

DEN is voorzitter van deze commissie die in 2013 door de Taalunie is ingesteld na het advies *Waardeer samenwerking* van de Raad voor Nederlandse Taal en Letteren aan de ministers van cultuur in Nederland en Vlaanderen. In 2014 heeft de commissie onderzoek gedaan naar de *lessons learned* van grote digitaal erfgoedprojecten in Nederland en Vlaanderen in het afgelopen decennium. In 2015 zijn deze lessen omgezet in adviezen voor nauwere samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen op het gebied van digitaal erfgoed. Het grotendeels door DEN geschreven rapport met adviezen en geleerde lessen is op 9 november 2015 aan het Comité van Ministers van de Taalunie voorgelegd. Het CvM heeft aangegeven de adviezen ter harte te zullen nemen en de eigen beleidsambtenaren aan te sporen de adviezen op te volgen⁸. In 2016 zal de Taaluniecommissie zich buigen over een vervolgoopdracht van het CvM, namelijk het bevorderen van het publiceren van digitaal erfgoed als open data.

d) UNESCO - project PERSIST

PERSIST is een samenwerkingsverband van Unesco en de internationale koepelorganisaties IFLA en ICA om een internationaal platform te creëren waar overheden, de erfgoedsector en de ICT-industrie afspraken kunnen maken over duurzame archivering van digitale informatie. DEN is mede-initiatiefnemer van PERSIST en lid van de Steering Committee. Binnen PERSIST zijn drie taskforces actief: Technology, Content & Policy. De *Technology Taskforce* werkt aan de opzet van een archief voor 'antique software' van commerciële ICT-bedrijven. Dit archief moet erfgoedinstellingen de mogelijkheid geven om in het kader van hun digitale archiveringstaken oorspronkelijke software te gebruiken bij het raadplegen van oude digitale documenten. De *Content Taskforce* werkt aan het opstellen van wereldwijde richtlijnen voor erfgoedinstellingen om *born digital* erfgoed te collectioneren. In september 2015 heeft DEN namens PERSIST een workshop georganiseerd tijdens het DigitalHeritage2015 congres in Granada, Spanje om een conceptversie van de richtlijnen voor te leggen aan een internationale groep digitaal erfgoedprofessionals.

e) OMC Working Group

Op voordracht van het Ministerie van OCW heeft DEN zitting genomen in een Open Method of Coordination Working Group van de Europese Commissie. Het betreft de Working Group op het gebied van 'Access to culture via digital means'. Doel van deze werkgroep is om voor de hele EU richtlijnen op te stellen voor beleidsontwikkeling voor digitale toegang tot cultuur. Deze richtlijnen dienen eind 2016 opgeleverd te worden. Ten behoeve van deze werkgroep heeft DEN een overzichtsrapport opgesteld over ontwikkelingen rond digitaal erfgoed in Nederland.

2.2 Monitor van Nederlandse digitaliseringsactiviteiten

Met deze tweede hoofdtak houdt DEN de vinger aan de pols van de digitale ontwikkelingen in de Nederlandse erfgoedsector. DEN doet dat op twee manieren:

- a) DEN documenteert in de kennisbank specifieke activiteiten in de erfgoedsector, zoals goede praktijkvoorbeelden. Op basis van de informatie die de erfgoedinstellingen zelf aanleveren, worden instellings- en projectprofielen in de kennisbank van DEN opgebouwd. Op deze wijze wordt uitwisseling van kennis en ervaringen bevorderd.
- b) Ook doet DEN (statistisch) onderzoek naar diverse aspecten van digitaal erfgoed, zoals de praktijk van digitale duurzaamheid, gebruik van digitale collecties en de kosten van digitalisering, op basis van de door DEN ontwikkelde methodologie in het Europese project ENUMERATE.

⁸ <http://www.den.nl/nieuws/bericht/5110/>

a) De kennisbank

Het hart van de website van DEN is een online kennisbank om erfgoedinstellingen snel toegang te geven tot kennis die zij nodig hebben om hun ICT-beleid en -praktijk efficiënt en effectief vorm te geven. De actualisering van de kennisbank vindt plaats op basis van behoeften die DEN signaleert in de erfgoedsector. Er is een adviesraad ingesteld om DEN hierbij te begeleiden. De kennisbank is gestructureerd volgens de Kwaliteitscyclus Digitaal Erfgoed. Alle inhoudelijke medewerkers van DEN dragen bij aan het uitbreiden en actueel houden van de kennisbank. De belangrijkste onderdelen van de kennisbank zijn:

1. Kennisdossiers

In 2015 zijn twee kennisdossiers over 3D-digitalisering aan de kennisbank toegevoegd. De ene betreft gebruik van 3D-modellen, de andere geeft adviezen voor 3D-digitalisering. Ook is een kennisdossier over 'Persistent Identifiers' gepubliceerd, naar aanleiding van een van de NDE-projecten. Een vierde kennisdossier gaat over Erfgoed, Locatie en Tijd en is opgesteld op basis van de kennis opgedaan in het project Erfgoed & Locatie. Verder is op basis van de uitkomsten van een stage van een studente van de Haagse Hogeschool een kennisdossier over *user generated content* gepubliceerd. Het kennisdossier over licenties en auteursrechten is in belangrijke mate herzien, mede naar aanleiding van enkele rechtszaken tegen archiefinstellingen in verband met auteursrechtelijke kwesties.

2. Standaarden en richtlijnen

Op basis van projecten en dienstenontwikkeling volgt DEN het gebruik van ICT-standaarden in de erfgoedsector. Deze standaarden en andere kwaliteitsinstrumenten documenteert DEN dan weer in de kennisbank, zodat erfgoedinstellingen ervoor kunnen zorgen dat hun digitale dienstverlening aan (inter)nationale kwaliteitsprincipes voldoet. Eind 2015 bevatte de kennisbank documentatie over 220 ICT-standaarden en andere kwaliteitsinstrumenten.

Om het erfgoedinstellingen zo gemakkelijk mogelijk te maken, heeft DEN in 2015 een 'starterspakket' gelanceerd⁹, een handig en beknopt overzicht van de belangrijkste instrumenten voor erfgoedinstellingen die nog redelijk aan het begin staan van de digitalisering van hun collecties.

3. Projecten en instellingen

Net als in de voorgaande jaren heeft DEN in 2015 erfgoedinstellingen aangespoord hun digitale activiteiten zichtbaar te maken via de projectenbank van DEN. In 2015 zijn 17 nieuwe projecten aangemeld, die via de maandelijkse nieuwsbrief van DEN extra onder de aandacht zijn gebracht. Eind 2015 bevatte de kennisbank in totaal 321 projecten van 834 organisaties, waaronder 495 erfgoedinstellingen.

4. Subsidiewijzer 2015-2016

Op 2 juni 2015 is de nieuwe editie van de Subsidiewijzer van DEN opgeleverd, voor de periode 2015-2016. Tientallen fondsen hebben weer meegewerkt aan de oplevering van de Subsidiewijzer¹⁰.

b) Statistisch onderzoek en evaluaties

1. ENUMERATE

In 2014 is DEN formeel partner geworden van Europeana ten behoeve van de voorzetting van ENUMERATE, een Europees project waarin een methode voor statistisch onderzoek naar digitaal

⁹ <http://www.den.nl/pagina/509/starterspakket/>

¹⁰ <http://www.den.nl/pagina/226/subsidiewijzer/>

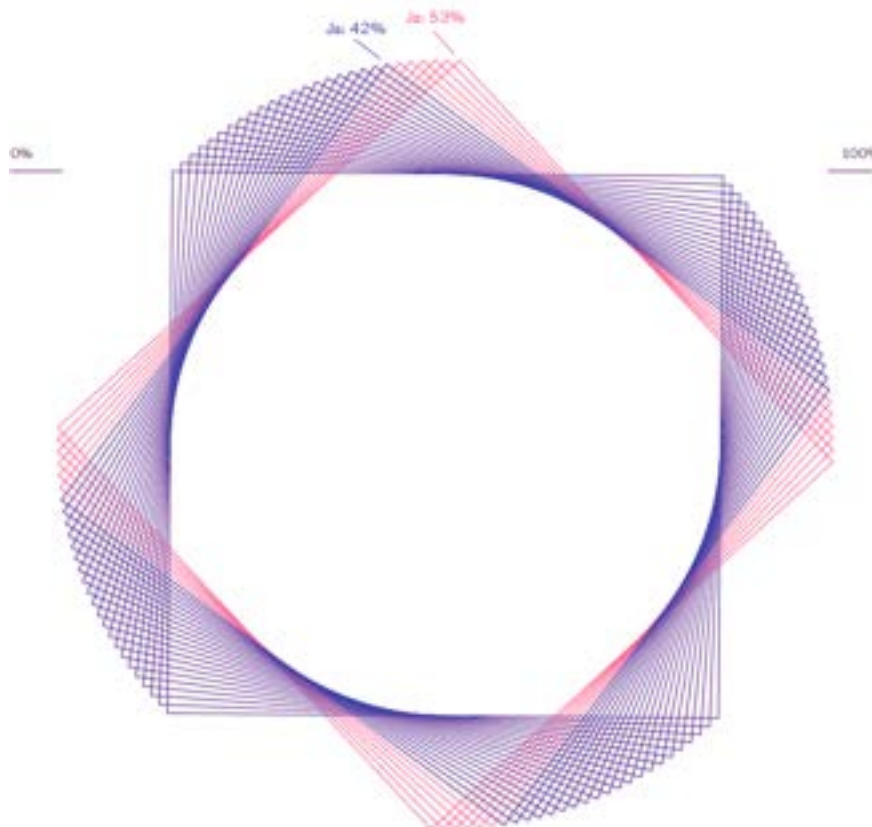
erfgoed is ontwikkeld. In 2015 is de inhoud van de projectwebsite ENUMERATE gemigreerd naar de website van Europeana voor erfgoedprofessionals, pro.europeana.eu¹¹.

Begin 2015 heeft DEN een nieuwe onderzoeksrunde in heel Europa gecoördineerd, om de actuele status van de productie, het gebruik, de financiering en de houdbaarheid van het digitale erfgoed in Europa te kunnen bepalen. In totaal hebben ca. 1000 instellingen uit 31 Europese landen deelgenomen aan het onderzoek, waaronder 100 Nederlandse erfgoedinstellingen. Het eindrapport is op 30 juni 2015 gepubliceerd¹². De resultaten tonen een grote consistentie met de resultaten van de vorige onderzoeksrondes, zodat het rapport niet alleen als een actualisering gezien kan worden, maar ook als een bevestiging dat de eerdere resultaten van ENUMERATE als representatief beschouwd kunnen worden. In 2017 zal een nieuwe onderzoeksrunde onder Europese erfgoedinstellingen plaatsvinden. Deze onderzoeksrunde wordt weer door DEN gecoördineerd.

2. De Digitale Feiten

Onder de naam 'De digitale feiten' presenteert DEN al sinds 2008 de Nederlandse resultaten uit het ENUMERATE-onderzoek. Ter gelegenheid van de Week van het Digitaal Erfgoed heeft DEN in maart 2015 een boekje uitgebracht met een overzicht van de trends in digitaal erfgoed in Nederland sinds 2008, op basis van de onderzoeksrondes van de projecten NUMERIC en ENUMERATE¹³.

Meten erfgoedinstellingen het gebruik van digitale diensten in 2012 (n = 113) en 2014 (n = 105)?

Illustratie uit: *De Digitale Feiten, Trends in digitaal erfgoed sinds 2008*.

3. Cultuurindex

De Nederlandse resultaten van ENUMERATE zijn ook terug te vinden in de Cultuurindex, die door

¹¹ <http://pro.europeana.eu/structure/enumerate>

¹² <http://www.den.nl/nieuws/bericht/4975>

¹³ <http://www.den.nl/nieuws/bericht/4785>

de Boekmanstichting wordt onderhouden. DEN neemt deel aan het reguliere overleg over de Cultuurindex en levert actuele data aan wanneer deze beschikbaar zijn¹⁴.

4. Evaluatie NDE-projecten

Als voorzitter van de Werkgroep Monitoring van het Netwerk Digitaal Erfgoed heeft DEN evaluatieonderzoek gedaan onder de projecten die in 2014-2015 met NDE-middelen zijn gefinancierd. De afzonderlijke evaluaties zijn in de projectenbank van DEN gepubliceerd. Daarnaast zijn de uitkomsten gecompileerd in een eindrapport¹⁵.

5. Evaluatie Beelden voor Toekomst

Op verzoek van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid heeft DEN zitting genomen in de evaluatiecommissie van het project Beelden voor de Toekomst, dat in 2015 formeel is afgerond. Het projectconsortium heeft een zelfevaluatie opgesteld dat door twee externe experts, onder wie de directeur van DEN, is beoordeeld. Het verslag van de expertbeoordeling is als onderdeel van de zelfevaluatie in november 2015 door de minister van OCW aan de Tweede Kamer gestuurd¹⁶.

6. Onderzoek Raad voor Cultuur naar digitalisering in de cultuursector

Ter voorbereiding op de beleidsperiode 2017-2020 heeft de Raad voor Cultuur in 2015 enkele bijeenkomsten georganiseerd rond het thema digitalisering in de cultuursector. Ook heeft de Raad een onderzoek uitgezet over de digitaliseringspraktijk bij cultuurproducerende instellingen. DEN heeft aan deze bijeenkomsten deelgenomen en heeft ook advies gegeven over de opzet van het onderzoek, aan de hand van ervaringen met de ENUMERATE-methode.

7. Museumregister

De directeur van DEN is bestuurslid en penningmeester van Stichting Museumregister Nederland, die aan de hand van de landelijke Museumnorm de kwaliteit van de museale praktijk in Nederland toetst.

2.3 Diensten en advies

Met de derde hoofdtaak opereert DEN dicht bij de praktijk van erfgoedinstellingen en draagt bij aan kennisontwikkeling en kennisdisseminatie, o.a. door in zowel Nederlandse als internationale projecten te participeren of door bijeenkomsten te organiseren en trainingen te geven.

a) Bijdragen aan nationale projecten en samenwerkingsverbanden

1. Erfgoed & Locatie

2015 was het laatste jaar van het project Erfgoed & Locatie, dat in 2012 was gestart met financiering door het PRIMA-fonds en het ministerie van OCW. E&L heeft voorzieningen ontwikkeld waarmee erfgoedinstellingen locatief historisch erfgoed op een gestandaardiseerde wijze aan hun doelgroepen kunnen presenteren. Het consortium bestaat uit DEN, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de KB/Bibliotheek.nl en Waag Society. In 2015 zijn ook Beeld en Geluid en Oneindig Noord-Holland als partners toegetreden. Begin 2016 wordt een aparte projectrapportage opgesteld ter verantwoording van het project. RCE, Waag Society en DEN zullen het project in 2016 een vervolg geven op basis van additionele financiering die OCW aan de RCE ter beschikking heeft gesteld.

2. Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid (NCDD)

¹⁴ <http://www.cultuurindex.nl/sector/erfgoed>

¹⁵ <http://www.den.nl/blog/bericht/4800>

¹⁶ <http://www.den.nl/nieuws/bericht/5100/>

Net als in voorgaande jaren was DEN ook in 2015 adviseur van het bestuur en de coördinator van de NCDD. In 2015 is het NCDD-bestuur aangesteld als Stuurgroep van het NDE-werkpakket Houdbaar. DEN heeft ook zitting in deze stuurgroep en draagt inhoudelijk bij aan deelprojecten binnen dit werkpakket. Verder heeft DEN samen met de NCDD en het ministerie van OCW in 2015 de Week van het Digitaal Erfgoed georganiseerd (zie hieronder).

3. Culturele Coalitie Digitale Duurzaamheid

Ook in 2015 heeft DEN het secretariaat van de Culturele Coalitie Digitale Duurzaamheid (CCDD) gevoerd. Daarnaast was DEN penvoerder van het door de CCDD uitgevoerde onderzoek naar workflows voor de omgang met *born digital* culturele content (zie boven) en mede-organisator van de bijeenkomst waar de resultaten van dit onderzoek zijn gepresenteerd.

4. Digitale Collectie

Het project Digitale Collectie liep tot en met mei 2015. DEN heeft aan dit project zowel een inhoudelijke als communicatieve bijdrage geleverd. Zo namen DEN-medewerkers deel aan de werkgroep om de samenwerking voor aggregatie per domein te stimuleren en koppeling over de domeinen heen op basis van geo-informatie te verbeteren. Ook heeft DEN een bijdrage geleverd aan de afsluitende inventarisatie van aggregatoren in Nederland. Verder had de Digitale Collectie een vaste rubriek in de maandelijkse nieuwsbrief van DEN. Op uitnodiging van DEN is Beeld en Geluid, de projectcoördinator van Digitale Collectie projectpartner geworden in Erfgoed & Locatie. Door deze koppeling tussen projecten is het mogelijk geworden om de geaggregeerde collecties te verrijken met gestandaardiseerde geo-informatie. Vanaf medio 2015 is Digitale Collectie een deelproject geworden binnen het NDE-werkpakket Bruikbaar.

5. Werkgroep Auteursrecht en Cultureel Erfgoed

DEN is lid van deze werkgroep die als doel heeft de auteursrechtenproblematiek in de erfgoedsector op een expertniveau te bespreken. Via de werkgroep heeft DEN o.a. bijgedragen aan de voorbereiding van de invoering van Extended Collective Licensing (ECL) in Nederland. DEN was ook medeondertekenaar van een brief die op 29 oktober 2015 door de erfgoedkoepels aan de ministeries van OCW en V&J zijn gestuurd met een oproep tot modernisering van de auteurswet.¹⁷

6. Kenniscentrum Oorlogsbronnen

In 2015 was DEN partner in het project Kenniscentrum Oorlogsbronnen, een initiatief van het Nederlandse Instituut voor Oorlogs-, Holocaust en Genocidestudies (NIOD). Dit project was een haalbaarheidsstudie naar de inrichting van een netwerk van meer dan 100 erfgoedinstellingen om digitale collecties over de Tweede Wereldoorlog gezamenlijk te presenteren en te exploiteren. DEN heeft bijgedragen aan diverse onderdelen van dit project, met het concept van 'Thematisch intellectueel beheer van erfgoedcollecties' als uitgangspunt. DEN heeft onder andere meegewerkt aan een onderzoek onder de aanbieders van oorlogsbronnen en aan het opstellen van een exploitatieplan. Het project is afgerond met de presentatie van het programmaplan voor de komende jaren¹⁸.

7. KIEM-project

In 2015 was DEN betrokken bij het door NWO gefinancierde KIEM Archiving Interactive Media-onderzoeksproject (AIM). In de regeling Creatieve industrie - Kennis Innovatie Mapping (KIEM) worden projecten gefinancierd tussen kennisinstellingen en bedrijven op het gebied van de creatieve industrie. Het AIM-project richtte zich op de "conservering van digitale culturele objecten die interactief, vernetwerkt, procesmatig en contextafhankelijk" zijn. Het project was bedoeld om aan de hand van een gevalstudie een begin te maken "met het vertalen van bestaande strategieën in een concrete, digitale workflow die recht doet aan de complexiteit van dit digitale erfgoed". De

¹⁷ http://www.den.nl/art/uploads/files/20151029_brief_ erfgoedkoepels_ auteursrechten.pdf

¹⁸ <http://www.oorlogsbronnen.nl/programmaplan2015>

hoofdaanvrager van het AIM-project was de Universiteit van Amsterdam met als betrokken partijen DataMatters (als vertegenwoordiger van de creatieve industrie), DEN en LIMA. Het onderzoek had als uiteindelijk doel een grotere aanvraag te doen voor Thematisch Onderzoek binnen het Creatieve Industrieprogramma van NWO. Dit zal in 2016 gebeuren.

8. Mediakunst.net

DEN is lid van de stuurgroep van dit project, een initiatief van LIMA om de zichtbaarheid en de duurzame toegankelijkheid van de Mediakunstcollectie Nederland te verbeteren. Dit project is mede mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds.

9. Nieuwe Meesters Delft

In 2015 was DEN lid van de Commissie van Advies van Nieuwe Meesters Delft, een stichting die als aanjager fungeert van erfgoedinnovatie in de regio Delft.

b) Bijdragen aan internationale projecten en samenwerkingsverbanden

1. Europeana

DEN is vanaf het begin betrokken geweest bij de ontwikkeling van Europeana, onder andere door actief bij te dragen aan werkgroepen en taskforces. In 2014 is DEN formeel partner geworden van Europeana in het Europeana v3-project ten behoeve van de bestending van het ENUMERATE-framework. Ook het Britse CollectionsTrust is hierbij betrokken. Als partner heeft DEN in 2015 enkele *deliverables* opgeleverd voor de projecten Ev3 (2014-2015) en Europeana DSI (2015-2016). Ook zijn DEN en Europeana partners in de organisatie van de conferentie Digital Strategies for Heritage (zie hieronder). Tijdens de Annual General Meeting van Europeana in november 2015 is de directeur van DEN gekozen tot lid van de Europeana Members Council, die als vertegenwoordiger van het Europeana Netwerk bijdraagt aan de verdere ontwikkeling van strategie en praktijk van Europeana.

2. Europeana Inside

Dit door de Europese Commissie gefinancierde Best Practice Network is in 2014 afgerond. In 2015 DEN heeft het initiatief genomen de projectpartners nogmaals bijeen te brengen tijdens een preconference bij de Annual General Meeting van Europeana. Het resultaat hiervan is dat Collections Trust en Knowledge Integration als partners in Europeana DSI betrokken worden bij de vernieuwing van de aggregatieinfrastructuur van Europeana. Het doel is om de automatische uitwisseling van museale collectiemanagementsystemen (zoals AdLib) met platforms zoals Europeana een stap dichterbij te brengen. Hierbij is gekeken naar de rol die leveranciers van dergelijke systemen in Nederland hebben bij het aansluiten van collectiebeheerders op de nationale infrastructuur.

3. meSch

In het Europese FP7-project 'Material Encounters with Digital Cultural Heritage' (meSch) is DEN werkpakketleider voor 'Dissemination, Exploitation and Showcasing'. In 2015 (projectjaar 3) heeft DEN, net als in de eerdere jaren van het project, de website (www.mesch-project.eu), de online nieuwsbrief en de social media accounts van het project beheerd. Ook droeg DEN zorg voor een regelmatige toevoeging van nieuwe content. DEN informeert de partners over interessante conferenties en *calls for papers* en verzorgt zelf ook presentaties tijdens conferenties en bijdragen aan congresbundels. In 2015 heeft DEN een workshop verzorgd voor alle meSch-partners op basis van de methode voor businessmodelinnovatie die DEN in de periode 2009-2011 samen met Kennisland heeft ontwikkeld.

4. CEMEC (Connecting Early Medieval European Collections)

Op verzoek van het Allard Piersonmuseum is DEN partner geworden in het CEMEC-project, dat wordt gefinancierd uit het Creative Europe-programma van de EU. Het doel van het project is om

een nieuwe businessmodel te ontwikkelen voor een internationaal vernetwerkt samenwerkingsverband op het gebied van de museologie. Andere partners in CEMEC zijn o.a. het Ashmolean uit Oxford (UK) en het Nationaal Historisch Museum uit Zweden. De rol van DEN spitst zich toe op ondersteuning bij de ontwikkeling van het nieuwe gemeenschappelijk businessmodel. De kick-off vond plaats op 27 en 28 oktober 2015 in Amsterdam. Tijdens deze bijeenkomst heeft DEN een workshop gegeven om de methode van businessmodelinnovatie te demonstreren.

5. COBBRA

Een ander project van het Allard Piersonmuseum waar DEN bij betrokken is, is het COBBRA netwerk, een samenwerkingsverband van zes archeologische musea uit Copenhagen, Oxford, Brussel, Bonn en Amsterdam. Het COBBRA-project wordt financieel ondersteund door het Mondriaan Fonds uit de regeling 'Samenwerking musea'. Ook in dit project spitst de rol van DEN als netwerkpartner zich toe op een adviesrol op het gebied van digitale collectievorming en businessmodelinnovatie.

c) Studiedagen, conferenties en andere bijeenkomsten

1. *Digital Strategies for Heritage (DISH)*

Op maandag 7 en dinsdag 8 december heeft voor de vierde keer de internationale conferentie Digital Strategies for Heritage (DISH2015) plaatsgevonden in De Doelen in Rotterdam. Het thema was "Money & Power", dat weer was uitgewerkt in vier subthema's. DEN heeft DISH2015 georganiseerd in samenwerking met Het Nieuwe Instituut, Europeana en Beeld en Geluid. De congresvoorzitter was Jan Müller (directeur Beeld en Geluid), de keynotesprekers waren Marietje Schaake (Europees Parlement), Marens Engelhard (Nationaal Archief), Stuart Hamilton (IFLA), Jill Cousins (Europeana), Arnoud Odding (Rijksmuseum Twenthe) en Anne Torrigiani (The Audience Agency). DISH2015 had 274 deelnemers uit 12 landen. Door de samenwerking met de organisatoren van NODEM was er een goede vertegenwoordiging uit Scandinavië en Polen. Het is gelukt DISH2015 volledig budgetneutraal te realiseren.

2. *Week van het Digitaal Erfgoed*

De week van 9 maart 2015 was de Week van het Digitaal Erfgoed, een initiatief van het Netwerk Digitaal Erfgoed. Drie partijen traden op als hoofdorganisator van deze week: de NCDD, DEN en het Ministerie van OCW. Er hebben drie bijeenkomsten plaatsgevonden: op maandag 9 maart vond de officiële presentatie plaats van de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed. Op dinsdag 10 maart vonden rondetafelgesprekken plaats met vertegenwoordigers uit aanpalende sectoren (bibliotheken/uitgevers, onderwijs, overheid, wetenschap, toerisme, ICT-leveranciers en creatieve sector) om de mogelijkheden tot synergie met de digitale infrastructuren in die sectoren te bespreken. DEN trad op als hoofdorganisator van deze tweede bijeenkomst. Op donderdag 12 maart was er een openbare studiedag, waarin alle NDE-partners participeerden. Deze studiedag had met 258 deelnemers een hoge opkomst. DEN heeft tijdens deze studiedag enkele presentaties verzorgd. Ook heeft DEN ter gelegenheid van de Week van het Digitaal Erfgoed de publicatie *De Digitale Feiten, trends in digitaal erfgoed sinds 2008* uitgegeven.

3. *Open Erfgoed Koffie*

In 2013 is DEN gestart met het organiseren van informele, lokale bijeenkomsten om erfgoedprofessionals ervaringen met elkaar uit te laten wisselen over een voorgesteld thema. Deze bijeenkomsten hebben de naam Open Erfgoed Koffie gekregen, naar het internationale Open Coffee-format. Open Erfgoed Koffies zijn ongedwongen, kleinschalig en laagdrempelig en vinden plaats aan het begin van de dag in een publieke locatie, zoals een café. In 2015 heeft DEN twee Open Erfgoed Koffies georganiseerd: in Eindhoven en in Haarlem. De bijeenkomst in Eindhoven was dermate positief ontvangen dat aldaar later in het jaar een tweede Open Erfgoed Koffie is georganiseerd door lokale partijen.

4. Studiedag 3D

Samen met Naturalis en het ministerie van OCW heeft DEN in mei 2015 een studiedag georganiseerd over 3D-digitalisering. Internationaal is 3D flink in opmars, en deze studiedag was bedoeld om ook de Nederlandse erfgoedinstellingen te stimuleren de mogelijkheden van 3D-digitalisering te verkennen. Om de bijeenkomst te ondersteunen heeft DEN twee themadossiers over 3D op de website gepubliceerd. Voor een verslag zie <http://www.den.nl/blog/bericht/4958>.

d) Onderwijs, opleidingen en trainingen

1. Managementprogramma Digitaal Erfgoed

Naar aanleiding van het succes van het managementprogramma dat DEN in 2014 heeft gehouden met financiële steun van het ministerie van OCW, heeft DEN dit 5-daags programma in 2015 op eigen krachten gecontinueerd. Tussen april en juni 2015 hebben 11 directeuren en managers uit middelgrote en kleine musea en archieven zich, aangezet door enkele gastsprekers, gebogen over het strategisch belang van thema's als de nationale digitale infrastructuur, crowdsourcing, financiering, open data, Europese samenwerking en digitale expertiseontwikkeling voor hun eigen organisaties.

In december 2015, aansluitend op de DISH-conferentie heeft DEN twee masterclasses georganiseerd voor de alumni van het managementprogramma uit 2014 en 2015. Deze masterclasses zijn gegeven door Chris Batt, die in 2015 is gepromoveerd aan de University College London op de positie van collectiebeherende instellingen in de informatiesamenleving.

Deelnemers aan het DEN-managementprogramma in 2015

2. Reizen in de tijd

In 2015 heeft DEN als lid van de expertgroep bijgedragen aan de ontwikkeling van het cmk-project 'Reizen in de tijd' van Gelders Erfgoed in samenwerking met de provincie Gelderland en erfgoedinstellingen uit de regio Rivierenland. In dit project is een doorlopende leerlijn ten behoeve van erfgoedonderwijs ontwikkeld. De leerlijn is beschikbaar op www.reizenindetijd.nl.

3. Overige opleidingen en cursussen

Net als in voorgaande jaren traden diverse medewerkers van DEN in 2015 op als gastdocenten aan GO-opleidingen en de Reinwardt Academie. Bij die laatste heeft DEN ook zitting in de Commissie van Advies. Tevens heeft DEN in 2015 weer gastcolleges verzorgd voor de Universiteit Leiden

('Book and Digital Media Studies' en 'Museum Matters'). De directeur van DEN is ook ambassadeur van Leiderschap in Cultuur (LinC) van de Universiteit van Utrecht en Kennisland.

2.4 Communicatie

In 2015 heeft DEN uitvoering gegeven aan de plannen en uitgangspunten zoals vastgelegd in het communicatieplan voor de beleidsperiode 2013-2016. Twee aspecten staan hierbij centraal: het bevorderen van kennisuitwisseling tussen erfgoedinstellingen en het bevestigen van de rol van DEN in de erfgoedsector als betrouwbare, onafhankelijke en verbindende kennisorganisatie.

Nieuws, agenda en blog

Als kennisplatform investeert DEN in een brede verspreiding van relevante berichten over digitaal erfgoed. Op de website www.den.nl publiceerde DEN in 2015 459 nieuws- en agendaberichten over digitaal erfgoed. Persoonlijke observaties van DEN-medewerkers zijn te vinden in de DEN-blog, waarin in 2015 twintig blogposts zijn verschenen. Maandelijks geeft DEN een uitgebreide nieuwsbrief uit, met een compilatie van het laatste nieuws, attenderingen op onderwerpen in de kennisbank, Europese ontwikkelingen en aankondigingen van bijeenkomsten. De projecten Digitale Collectie, Erfgoed & Locatie en het Netwerk Digitaal Erfgoed hadden in 2015 eigen rubrieken in de nieuwsbrief. In december 2015 was het aantal abonnees op deze digitale nieuwsbrief 2129 personen (tegenover bijna 2000 in 2014).

Sociale media

Ook in 2015 heeft DEN goed gebruik gemaakt van sociale media. DEN is te vinden op LinkedIn, Twitter, Flickr, Vimeo, Youtube en Slideshare. Het aantal volgers op Twitter is weer gegroeid (van 4410 in 2014 naar bijna 5000 in 2015) en ook het aantal leden van de DEN-LinkedIn groep is toegenomen (van 1389 naar 1511). Naast een corporate account van DEN op de sociale media, maken de afzonderlijke medewerkers van DEN ook onder eigen naam intensief gebruik van de sociale media, met ieder weer honderden volgers. DEN stelt zijn accounts op digitale platforms ook open voor derden. Zo maken de Werkgroep Auteursrechten en Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed gebruik van het Basecamp-account van DEN.

Publicaties

DEN heeft in 2015 ook weer veel kennis verspreid via publicaties en rapporten, zowel digitaal als op papier. Een overzicht van alle DEN-publicaties uit 2015 is te vinden op de www.den.nl.

3. Organisatie en financiële positie

a) Financiële positie van DEN

De financiële positie van DEN is goed. Het exploitatieresultaat van DEN in 2015 is positief. Dit heeft diverse oorzaken:

- Ten behoeve van de goede afronding van het project Erfgoed en Locatie heeft DEN in 2015 extra vast personeel ingezet, deels om het verloop van projectmedewerkers op te kunnen vangen.
- De afdeling communicatie van DEN is in 2015 met 0.4 fte verkleind (deels op verzoek van een van de communicatiemedewerkers). Deze afname is niet opgevangen door werving van een nieuwe medewerker.
- DEN is succesvol in het verwerven van additionele projectmiddelen. Door de verplichting (bijvoorbeeld van de Europese Commissie) om ook gedeeltelijk vast personeel op de projecten te zetten, dient geschikte vervanging geregeld te worden. Dit is in 2015 door omstandigheden niet voor alle projecten gelukt.

De financiële positie van DEN is op 21 augustus 2015 in een jaargesprek tussen OCW en DEN doorgenomen. Uit dit gesprek zijn enkele suggesties voor aanpassing van de jaarrekening gekomen. Deze zijn in dit jaarverslag doorgevoerd. In dit gesprek is ook afgesproken dat DEN in het jaarverslag over 2015 een korte toelichting zou geven de noodzakelijkheid en beoogde aanwending van reserves en voorzieningen. Wat de noodzakelijkheid betreft: DEN is voor de uitvoering van haar basistaken afhankelijk van financiering van het ministerie van OCW. De reserves van DEN zijn nodig voor de eventuele afbouw van de organisatie na stopzetting van de basisfinanciering. Voor de hoogte van de reserve volgt DEN hierbij algemeen geldende richtlijnen. Daarnaast heeft DEN enkele voorzieningen getroffen om snel en actief in te kunnen spelen op nieuwe ontwikkelingen. De belangrijkste nieuwe ontwikkeling voor DEN in de komende periode is de opdracht om ook ondersteuning te bieden aan cultuurproducerende instellingen. DEN zal in de periode 2015-2016 de reserve aanspreken voor onder andere het uitvoeren van verkenningen ter ondersteuning van deze taakverbreding en de vernieuwing van de website van DEN, om deze geschikt te maken voor de nieuwe doelgroep.

DEN heeft als bovensectorale ondersteunende instelling geen eigen inkomstennorm.

In 2015 is DEN voor het eerst deels btw-plichtig geworden voor incidentele activiteiten. Voor de uitvoering van de kerntaken is DEN niet btw-plichtig.

b) Beleidsontwikkeling DEN

Op 8 april 2015 heeft de Raad voor Cultuur de *Agenda Cultuur 2017-2020* gepresenteerd. Deze agenda was het antwoord van de RvC op vragen van de minister over de inrichting van de culturele basisinfrastructuur (BIS) voor de periode 2017-2020. De RvC toonde zich positief over het Netwerk Digitaal Erfgoed en over de rol van DEN en adviseerde DEN ook na 2016 in stand te houden, ondanks het eerdere voornemen van de minister van OCW om de financiering van DEN na 2016 te beëindigen. Wel heeft de RvC voorgesteld de rol van DEN te verbreden naar cultuurproducerende instellingen. De minister heeft dit advies van de RvC overgenomen en DEN in de gelegenheid gesteld om voor de periode 2017-2020 een nieuwe subsidieaanvraag in te dienen als bovensectorale ondersteunende instelling voor de cultuursector op het gebied van digitalisering. Ter voorbereiding op de indiening van de subsidieaanvraag in januari 2016 heeft DEN in 2015 al diverse gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers uit de brede cultuursector. Op basis van deze gesprekken heeft DEN het concept van het digitale cultuurcontinuüm ontwikkeld, dat centraal staat in de subsidieaanvraag voor de periode 2017-2020¹⁹.

¹⁹ <http://www.den.nl/art/uploads/files/Publicaties/Activiteitenplan%202017-2020-samenvatting.pdf>

c) Raad van Toezicht

Voorzitter:

Mw. drs. Jantje Steenhuis (Gemeentearchief Rotterdam), datum van aantreden: 04-2009, verwachte datum van aftreden: 04-2017(niet herbenoembaar)

Leden:

Dhr. dr. Paul Baak (Koenen Baak & Partners); datum van aantreden: 09-2014, verwachte datum van aftreden: 09-2018 (herbenoembaar)

Dhr. Kurt De Belder MA MLIS (Universitaire bibliotheken Leiden), datum van aantreden: 04-2009, verwachte datum van aftreden: 04-2017 (niet herbenoembaar)

Dhr. drs. Pieter-Matthijs Gijsbers (Nederlands Openlucht Museum/Comenius Leergangen), datum van aantreden: 01-2012, datum van aftreden: 09-2015

Dhr. prof. dr. Guus Schreiber (Vrije Universiteit), datum van aantreden: 04-2013, verwachte datum van aftreden: 04-2017 (herbenoembaar)

Mw. drs. Floor van Spaendonck (Het Nieuwe Instituut), datum van aantreden: 04-2009, verwachte datum van aftreden: 04-2017(niet herbenoembaar)

De Raad van Toezicht heeft in 2015 vier keer vergaderd.

d) Personeel

De vaste formatie bedraagt op 31-12-2015: 5,6 fte's. In verband met tijdelijke aanstellingen met projectgelden was de reële formatie in 2015 ruimer. De volgende personen zijn in 2015 werkzaam geweest bij DEN:

Dhr. drs. Marco de Niet, directeur (0,9 fte)

Mw. Josine Blom, stagiaire IDM (t/m 31-01-2015)

Mw. Josine Blom, medewerker communicatie (0,2 fte, 01-02-2015/31-08-2015)

Mw. Eline Corée BA, medewerker communicatie (tot 1-5 0,8 fte, daarna 0,6 fte)

Dhr. drs. Berry Feith, projectmedewerker (0,8 fte, vanaf 01-06-2015)

Dhr. drs. Robèrt Gillesse, medewerker kwaliteitszorg (0,9 fte)

Dhr. drs. Ed de Heer MIM, projectmedewerker NDE (0.6/0.8 fte, 11-05-2015/17-12-2015)

Dhr. Wilbert Helmus, projectmedewerker voor o.a. NDE (0,8 fte, vanaf 15-06-2015)

Mw. Wietske van den Heuvel MA (0,8 fte)

Dhr. Ralph Kits MA, projectmedewerker Erfgoed&Locatie (1 fte)

Mw. Monika Lechner MA, medewerker kwaliteitszorg (0,8 fte)

Dhr. drs. Gerhard Jan Nauta, onderzoeker (0,4 fte)

Mw. Arianne Neijenhuis, stafmedewerker (1,0 fte)

Mw. drs. Else Laura Rademaker, medewerker communicatie (0,1 fte)

Dhr. drs. Marco Streefkerk, senior medewerker (0,8 fte)

Dhr. Ralph Stuyver MDM, projectmanager Erfgoed&Locatie (1,0 fte tm 30-06-2015)

Mw. drs. Anja Tollenaar, projectmedewerker NDE(0,6 fte, vanaf 21-05-2015)

Dhr. Rein van 't Veer MA, projectmedewerker Erfgoed&Locatie (0,8 fte tm 30-06-2015)

Mw. Yasmine van der Woord, projectmedewerker Erfgoed&Locatie (0,8 fte)

Adviesraad DEN-kennisbank

Judith van Gent, Teamleider Documentatie & Fotografie, Amsterdam Museum
Marian Hellema, Technisch projectleider, Koninklijke Bibliotheek
Berry van der Hoorn, Programmamanager, Naturalis
Vincent de Keijzer, Informatiearchitect, Gemeentemuseum Den Haag
Jeroen van Luin, Projectmanager Digitaal Depot, Nationaal Archief
Aad van der Valk, Senior beleidsadviseur, Beeld en Geluid
Rony Vissers, coördinator, PACKED (BE)
Annelot Vijn, Applicatie-manager, Utrechts Archief
Ivo Zandhuis, zelfstandig ICT-adviseur

Verantwoording Governance Code Cultuur

De Stichting Digitaal Erfgoed Nederland wordt sinds 2006 bestuurd volgens het Raad-van-toezicht-model. Omdat DEN een kleine organisatie is, is er een eenkoppige directie, die tevens het bestuur is. De Stichting Digitaal Erfgoed Nederland onderschrijft de negen Principes van de *Governance Code Cultuur* (<http://www.governancecodecultuur.nl/>).

DEN heeft een bestuurdersaansprakelijkheidsverzekering.

Nevenfuncties van de directeur in 2015

- Bibliotheekadviescommissie van de Brabant Collectie (lid)
- Culturele Coalitie Digitale Duurzaamheid (plaatsvervangend voorzitter)
- Europeana Members Council (lid)
- ICT Horizon2020 klankbordgroep (lid)
- JPI Nationale Onderzoeksraad Erfgoed (lid)
- Leiderschap in Cultuur (ambassadeur)
- Nationale Coalitie Digitale Duurzaamheid (adviseur bestuur)
- Stichting Museumregister Nederland (bestuurslid)
- Taalunie, Raad voor Nederlandse Taal en Letteren (lid)
- Taalunie, Taaluniecommissie Digitaal Erfgoed (voorzitter)
- UNESCO Nationaal Memory of the World Comité (lid)
- UNESCO Adviesgroep Open & Permanent Access (lid)
- UNESCO PERSIST Steering Committee (lid)

Alle nevenfuncties zijn onbezoldigd.

Namens Stichting Digitaal Erfgoed Nederland,

Marco de Niet, directeur
22 maart 2016

4. Prestatieverantwoording 2015

	Huidig boekjaar	Beleidsplan (2013-2016)	Vorig boekjaar
Aantal bijeenkomsten (conferenties, expertmeetings, werkgroepen)*	66	20	44
Aantal deelnemers bijeenkomsten	1283	1000-1250	584
Bemiddelingen	217	100	185
Aantal bijdragen aan opleidingen en cursussen	26	5	17
Aantal bezoeken (o.a. deelname aan bijeenkomsten van derden)	167	80	136
Totaal aantal unieke bezoekers website	47.648	4.000-5.000***	47.043
Totaal aantal bezoeken website	65.799	60.000-70.000	64.863
<i>Overige activiteiten:</i>			
Aantal publicaties (excl. digitale nieuwsbrieven)	71	15	96
Digitale nieuwsbrieven	13	15	13
Presentaties op congressen e.d.	42	20	34
Bijeenkomsten internationaal netwerk	39	30-40	39
ICT-standaarden in kennisbank	220	200-225	217
Projecten in projectenbank	321	250-350	304
Erfgoedinstellingen in kennisbank	834	350-450	824
Abonnees DEN-nieuwsbrief	2192	1600-1700	1986
Twitter-volgers	4975	2750-3500	4410
LinkedIn-groepsleden	1511	1000-1500	1389

* Voor een nadere toelichting op de categorieën binnen de prestatieafspraken, zie het Beleidsplan 2013-2016.

** Dit overzicht bevat geen data over het project Erfgoed & Locatie. Het prestatieoverzicht van dat project vindt plaats in een aparte projectverantwoording.

*** De indicator voor unieke bezoekers zoals opgevoerd in het beleidsplan was gebaseerd op een andere methode van meting van webstatistieken en is onvergelijkbaar met de hier gepresenteerde resultaten. DEN gebruikt momenteel Google Analytics.

5. Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Oosterhuis & partners
accountants & belastingadviseurs

Hengelosestraat 100
7514 AK Enschede

Postbus 112
7500 AC Enschede

Telefoon (053) 430 38 04
Internet www.op-acc.nl

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: de directie van Stichting Digitaal Erfgoed Nederland

Verklaring betreffende de jaarrekening

Wij hebben de in dit verslag opgenomen jaarrekening 2015 van Stichting Digitaal Erfgoed Nederland te Den Haag gecontroleerd. Deze jaarrekening bestaat uit de balans per 31 december 2015 en de exploitatierekening over 2015 met de toelichting, waarin zijn opgenomen een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

Verantwoordelijkheid van het bestuur

De directie van de stichting is verantwoordelijk voor het opmaken van de jaarrekening die het vermogen en het resultaat getrouw dient weer te geven, alsmede voor het opstellen van het jaarverslag, beide in overeenstemming met Richtlijn 640 'Organisaties zonder winststreven' van de Nederlandse Raad voor de Jaarverslaggeving, het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen en de bepalingen van en krachtens de Wet normering bezoldiging toptfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT). De directie van de stichting is tevens verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als de directie noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fraude of fouten.

Verantwoordelijkheid van de accountant

Onze verantwoordelijkheid is het geven van een oordeel over de jaarrekening op basis van onze controle. Wij hebben onze controle verricht in overeenstemming met Nederlands recht, waaronder de Nederlandse controlestandaarden, het Controleprotocol Cultuursubsidies Instellingen en het Controleprotocol WNT. Dit vereist dat wij voldoen aan de voor ons geldende ethische voorschriften en dat wij onze controle zodanig plannen en uitvoeren dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen afwijkingen van materieel belang bevat.

Een controle omvat het uitvoeren van werkzaamheden ter verkrijging van controle-informatie over de bedragen en de toelichtingen in de jaarrekening. De geselecteerde werkzaamheden zijn afhankelijk van de door de accountant toegepaste oordeelsvorming, met inbegrip van het inschatten van de risico's dat de jaarrekening een afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten.

Bij het maken van deze risico-inschattingen neemt de accountant de interne beheersing in aanmerking die relevant is voor het opmaken van de jaarrekening en voor het getrouwe beeld daarvan, gericht op het opzetten van controlewerkzaamheden die passend zijn in de omstandigheden. Deze risico-inschattingen hebben echter niet tot doel een oordeel tot uitdrukking te brengen over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.

Een controle omvat tevens het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en van de redelijkheid van de door de directie van de stichting gemaakte schattingen, alsmede een evaluatie van het algehele beeld van de jaarrekening.

Wij zijn van mening dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is om een onderbouwing voor ons oordeel te bieden.

De besloten vennootschap is aangesloten bij de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants, www.nba.nl. Op al onze diensten zijn algemene voorwaarden van toepassing, die wij u op verzoek toezenden. Oosterhuis & partners B.V. is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 08122770.

Oosterhuis & partners

accountants & belastingadviseurs

Oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Digitaal Erfgoed Nederland per 31 december 2015 en van het resultaat over 2015 in overeenstemming met Richtlijn 640 'Organisaties zonder winststreven' van de Nederlandse Raad voor de Jaarverslaggeving, het Handboek Verantwoording Cultuursubsidies Instellingen en de bepalingen van en krachtens de WNT.

Verklaring betreffende het jaarverslag

Wij vermelden dat het jaarverslag, voor zover wij dat kunnen beoordelen, verenigbaar is met de jaarrekening.

Enschede, 31 maart 2016

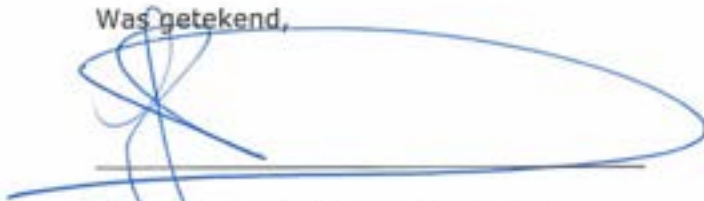
Oosterhuis & partners
M. Zoetman-Kiers RA

6. Verklaring Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht van de Stichting Digitaal Erfgoed Nederland verklaart hierbij kennis genomen te hebben van de jaarrekening en het bestuursverslag over het jaar 2015, en deze stukken te hebben goedgekeurd.

Tevens verklaart de Raad van Toezicht van Stichting Digitaal Erfgoed Nederland op de hoogte te zijn van de Governance Code Cultuur en de Code Culturele Diversiteit en hiernaar te handelen.

Was getekend,

mw. drs. J. Steenhuis (voorzitter)

Den Haag

Plaats

22 maart 2016

Datum

7. Contactgegevens DEN

Postadres:

Postbus 90407
2509 LK Den Haag

Bezoekadres:

Prins Willem-Alexanderhof 5
2595 BE Den Haag

E-mail: den@den.nl

Telefoon: 070 - 314 03 43

Fax: 070 - 314 01 00

Web: www.den.nl

Het DEN-team in oktober 2015:

V.l.n.r.: Anja Tollenaar, Berry Feith, Arianne Neijenhuis-Swinkels, Marco de Niet, Yasmine van der Woord, Monika Lechner, Wilbert Helmus, Marco Streefkerk, Robèrt Gillesse, Ralph Kits, Eline Corée, Ed de Heer.

Niet op de foto: Wietske van den Heuvel, Gerhard-Jan Nauta, Else Laura Rademaker.